

LIVIA COROI

**NÉMETEK ROMÁNIÁBAN - EGY LETÚNT KOR
AZ ERDÉLYI ROMÁN EMLÉKEZETBEN**

Cosmin Budeancă: *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918. Studiu de caz: județele Hunedoara, Alba, Sibiu. Cercetare de istorie orală*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016, 448 oldal

Cosmin Budeancă a kolozsvári történéssziskola kivételes *produktuma*: a Babeş-Bolyai Tudományegyetem (BBTE) történelem szakán diplomázott 1997-ben, itt végzett elmélyült tanulmányokat az *oral history* (emlékezettörténet) témakörében, majd Kolozsváron végezte a doktori iskolát és posztdoktori tanulmányait is. Jelenleg a Kommunizmus Bűntényeit Vizsgáló és a Román Száműzöttek Emlékét Ápoló Országos Intézet (Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc) munkatársa. Több kötet szerzője és társszerzője, számos cikket írt és több kutatási projektet vezetett, melyek közül megemlítjük a következőket: A másik imázsa a román-német vegyes közösségekben Fehér, Hunyad és Szeben megyében; Antikommunista ellenállás Fogarasföldön; Zárka-tapasztalatok a kommunista Romániában.

A kötet 2016-ban jelent meg a târgoviștei Cetatea de Scaun kiadónál, kiváló grafikai és nyomdatechnikai kivitelezésben. A kötet alapját a szerző azonos című doktori disszertációja képezi, amelynek védésére a kolozsvári BBTE Történelem és Filozófia Karán került sor 2008-ban.

A kötet négy fejezetre tagolódik, az utolsó két fejezet a címben említett szemléletet boncolgatja, hozzávetőlegesen 330 oldalon át. A fejezetek 3-8 alfejezetet tartalmaznak, amelyek több témával foglalkoznak (a deportálásról szóló alfejezet tárgyalja a legtöbb témát), és ezek is több altémára tagolódnak. Az interjúkban a szerző a témák nagyon sok vetületével szembesül, ettől rendkívül gazdag a könyv. A tanúkkal készült interjúk történelmi forrássá válnak, amit a szerző maximálisan kihasznál azáltal, hogy elemzi a hasonlóságokat és az eltéréseket, valamint érvényre juttatja magát az információt, majd minden téma végén pedig levonja a következtetést.

A disszertáció elméleti és módszertani szempontjai

Az elméleti megalapozásnál a szerző feltárja az emlékezettörténet mint kutatási módszertan célszerűségét az embereket a közösségen belüli kapcsolatok komplexitásában bemutató tanulmányban, amelynek célja a közösséghez

tartozó adott csoport vonatkozásában az embertársakban kialakult szemlélet közvonalazása; de hát melyik kutatási stratégia kínálhatott volna valóságosabb anyagot, mint az interakciók résztvevőinek megkérdezése, ami kizárólag az emlékezettörténet kutatási eszközeivel valósítható meg? Ugyanitt a szerző felvázolja a tematika egyfajta filozófiáját is – az egyéni képzelet a kollektív képzeletbe integrálva –, annak ellenére, hogy Romániában az imagológia mint történelemtudományi téma még nem elterjedt; ezért ez a dolgozat, a rendkívül gazdag tartalma mellett – a szemünk előtt lassan eltűnő világ –, az imagológia tanulmányozásához is jelentősen hozzájárul úgy elméleti, mint módszertani szempontból.

Számosak és változatosak az elméleti és módszertani források, egyesek közülük rendkívül jelentősek a mentalitás története számára, mások az emlékeztípusok kérdésével foglalkoznak; e források széles skálája kiegészül a kolozsvári Emlékezettörténet-kutatás Évkönyvében (*Anuarul de Istorie Orală din Cluj-Napoca*) megjelent, Doru Radosav, Almira Țentea és mások által jegyzett írásokkal.

Jelen kötet megírásánál használt módszertan, melyet az emlékezettörténet mint határtudomány használ, az az interjú, melyet a társadalomtudományokban és más, a történettudományhoz kapcsolódó tudományágakban honosodott meg. A szerző a félig strukturált interjúk módszerét használta, amely lehetővé tette az interjúalanyoknak, hogy részletesen kifejtsek az adott kérdésekkel kapcsolatos véleményüket. Az interjúkészítéskor egy sorvezetőt használtak, amelyet a tanulmány módszertani fejezetébe be is mutat a szerző, s amely kilenc fő témát jelöl meg, illetve ezeket több altémára bont. Ez az interjútípus tartalomában gazdag információk szerzését teszi lehetővé, s ebből adódón a kutatás minőségivé válik, hiszen a meginterjúvoltak főként arra válaszolnak, hogy *hogyan?* – kevésbé fontos lévén az, hogy *hány?* vagy *mikor?*; a mennyiségi és kronológiai jellegű információkat más források szolgáltatják, hiszen az emlékezeten alapuló információk sosem biztosak.

A kutatás alapja az életkörülmények, kor és nem szempontjából reprezentatív mintához tartozó 122 alannal készített interjú, akiknek többsége falusi környezetben élő, idős (70 éven felüli) nő. Az interjúk 2001–2013 között készültek, egy részük „A másik imázsa Erdélyben 1918 után a román–német vegyes közösségekben Hunyad, Fehér és Szeben megyében” projekt keretében folytatott kollektív kutatás során. A könyv szerzője 50 interjút készített, a többi a kolozsvári Emlékezettörténeti Intézet-beli (Institutul de Istorie Orală din Cluj-Napoca) kollégái és az *oral history* terén szakmai gyakorlatot végző egyetemi hallgatók készítették. Az interjúkat hangfelvételen rögzítették, amelyek az Emlékezettörténeti Intézet Levéltárában, illetve Budeancă archívumában találhatóak.

Az interjúk kiegészültek különböző forrásokkal, mint amilyenek a megyei vagy központi levéltárak dokumentumai, demográfiai tanulmányok vagy a ro-

mániai kisebbségekre vonatkozó tanulmányok – néhány ezekből német nyelven íródott –, publikált dokumentumok, népszámlálások eredményei, honlapok, melyeket a szövegrészletezésben és lábjegyzetekben jelöl is a szerző.

A német kisebbség romániai jelenlétének általános kerete

A második fejezetben a szerző gyakrabban folyamodik szaktanulmányokhoz, mint a többi fejezetben, mivel a tanúvallomások csak kis mértékben fedik a témát. A szerző a kérdést a *Támpontok a romániai német etnikumúak történetében* című alfejezetben határozza meg, pontosítva a németek kategóriáit (szászok, svábok és landlerok – karintiai protestánsok, akik a 18. században vándoroltak Erdélybe), a román területeken való kolonizálásuk időszakát és régióit. Ezt követően a németek 1918 utáni erdélyi helyzetének általános képét mutatja be, reményeikkel és elégedetlenségeikkel együtt – ez utóbbiak kevésbé hízelgők a román hatóságokra nézve. A szerző megszólaltatja az interjúalanyokat is, hogy felmérje, mit tudnak a település kezdeteiről, feltéve a kérdést, hogy mikor érkeztek a németek a településre, honnan jöttek, hol laktak és milyen volt az arányuk az adott település összlakosságán belül, ugyanakkor az interjúalanyok információi a települések régmúltjáról elég hiányosnak mondható.

Közterület – a 20. század eseményeinek hatása a német etnikumúakra, és a románok szemlélete

A harmadik fejezet a legterjedelmesebb, a 63. oldaltól a 241. oldalig tart. A német etnikumúakat a 20. században a térségben végbement jelentős események viszonylatában – Erdély Romániával való egyesülésétől a kommunizmus bukásáig – követi nyomon. Ezzel kapcsolatban bármely kérdést tárgyalja a szerző, azt kronológiai sorrendbe teszi, mely kronológiai eseményeket a kötet végén található összefoglalóban kiemel, így a tartalom kibontását segíti.

Az első alfejezet a két világháború közötti időszakról szól. A hangsúly a német közösségek gazdasági-társadalmi helyzetének bemutatására esik. A szerző a németek státuszának általános képét a románokhoz viszonyítva mutatja be. A történelmi keret különböző forrásokból származó információk segítségével körvonalazódik, majd közbelépnek az interjúalanyok, akiknek az elbeszélései a konkrét életvitelt elevenítik meg. A szerző kiválóan ismeri az interjúk tartalmát ezek nagyon nagy száma ellenére, s az elmondottakat rendkívüli figyelemmel dolgozza fel – igazolódik a történészi pontosság az szóbeli dokumentumok feldolgozása esetén is.

Az interjúkészítési útmutatóból (amelyet az első fejezet tartalmaz) és magából a dolgozatból kiténik az interjúk teljességüké, hiszen a németek legvál-

tozatosabb élethelyzetekben lettek bemutatva: tulajdonosokként, földművesekként, mesterebereként, munkaviszonyban lévőként és munkaadóként, mint háztartásbeliek, akiket állampolgárként foglalkoztat a politika – a romániai, majd később egyre fogékonyabbá váltak Hitler üzenetei és felhívásai iránt. A válaszok változatossága ellenére a szerzőnek sikerült kategorizálnia azokat az interjúalanyok típusa (elsődleges vagy másodlagos) és a válaszok kategóriái szerint, kiemelve a közös vonásokat, az eltéréseket vagy az egyedi eseteket, számos interjúrészlettel, illetve lábjegyzettel kiegészítve. A németek tulajdonosi státuszáról és arról mesélnek, hogy milyen jó földművesek voltak, a mesterségeikről és hogy milyen jól végezték munkájukat, a közösségen belüli munkaviszonyokról – az azonos nemzetiségűekkel és a románokkal. Itt tudjuk meg, hogy törekedtek megőrizni aduikat az etnikai csoportban – mint például a vagyont vagy a mesterséget –, de a románokkal szemben korrekt, szavahihető és emberséges, nagylelkű és odaadó emberek voltak. Az interjúkból kitűnik, hogy a németeknek civilizáló szerepük volt a vegyes lakosságú településeken, rendkívül tág értelemben: a románok tőlük tanultak mesterséget, tőlük tanulták meg, hogy a feladataikat teljesítsék, hogy ajándékozzanak ünnepekkor, hogy fejlesszék saját magukat, a románoknak tőlük volt jövedelmük, tőlük tanulták meg az emancipálódás folyamatát, vagy a román lányok szász családoknál „szakosodtak” a gazdaság adminisztrálása és a házvezetés terén, hiszen náluk szolgáltak hozzávetőlegesen két éven át.

A politika is jelen van az interjúkban. Először a német etnikumúak Nagy-Romániához való viszonyulásában, majd a nemzeti szocializmushoz való hozzáállásában nyilvánul meg – amit néhány interjúalany megállapított anélkül, hogy ismerné a német szomszédok lelkes Hitler-pártivá válásának metamorfózisát. Szó esik a náciizmus hatásának külső aspektusairól, mint például a német köszöntés, megnyilvánulások és propaganda, az etnikumon belüli önszegélyezés. Ennél a résznél a szerző más tanulmányokból származó információkra épít a Német Birodalmon kívüli németek és a náci állam közötti kapcsolat megértése céljából. Ez a fajta beavatkozás – más forrásokból származó, kiegészítő információkkal – az emlékezettörténet-kutatási munka sajátos jegye, és célja a tanulmány érthetőbbé tétele. Valójában a kutatás terepen való elkezdését a könyvtári kutatás előzi meg, amely alapvető az interjúkészítési útmutató elkészítésében és az interjúalanyokkal való beszélgetésekben, de ugyanakkor olyan információk forrása is, amelyek az interjúk révén nem kaphatók meg.

A második világháború

E fejezet négy témára összpontosul, melyeket több vetületből tárgyalja a szerző. A háború percepciójával kezdődik, majd ennek a németek és románok

közötti kapcsolatára való kihatása következik – a németek elítélendő magatartásának fokozódása. Folytatódik a háború hatásaival és a németeknek az első emigrációs hullám nyomán történő elszakadásával – vagy ahogy ők vélik, a több évszázados elidegenedés utáni hazatérésükkel. Ez egy szomorú szakasz a németek csalódásáról, hiszen bevonultak a Wehrmachtba, sokan éppen a SS-csapatokba, reményteljesen, lelkesen, sőt gőgösen, egyesek pedig kényszerből. A szerző ebben a részben szakírásokhoz folyamodik több egzakt jogi és diplomáciai információ megszerzése céljából, amelyek természetesen nem lehettek az interjúalanyok birtokában, hiszen a román–német együttműködési megállapodásokkal és a hitleri Németország által foganatosított intézkedésekkel függnek össze. Így még egyszer megnyilvánul a diszsertáció többletértéke, ami abból adódik, hogy az interjúk kiegészülnek a történelmi dokumentumokból szerzett információkkal, s ezáltal a dolgozat érthetőbb az egyszerű olvasó számára is. A téma hozzáférhetővé, hitelessé és vonzóvá válik azáltal is, hogy személyessé válik az interjúalanyoktól származó információk alapján, amelyeket a szerző osztályoz, kritikusan elemez, elvégezve a szükséges helyesbítéseket, és kommentálja is azokat. Az interjúk jelentős aspektusokat közelítenek meg, mint például a német katonák imázsa, a helyiekkel való viszonya, hogy aztán egy távolsági antitezisben felvázolja a szovjet katonák portréját. Teljesen új információkat tartalmaz a Hitler dicső korszakában a román és a német etnikumúak között kialakult konfliktusos helyzetről szóló altéma, amelyből kitűnik a korábban jó szomszéd németek agresszivitása. Az interjúkban felbukkan a frontról érkező hírek tragikuma, hiszen a háború egyenlő a halállal, függetlenül attól, hogy a katona melyik hadseregben harcolt, s a hozzátartozók traumája a román interjúalanyok emlékezetébe is bevésődött. Az interjúkban tükröződik a háború valamenyny hatása, ahogyan azt a románok észlelték az elhalálozott, orosz fogságba került, megszökött, Németországba repatriált, Romániába visszatért német szomszédjaiknál; a második világháború a romániai német közösségek felbomlásának kezdetét jelentette.

A Szovjetunióba való deportálás

Az általános történelmi keretet követően a történelmi esemény több részletét is megragadja a szerző: a deportálás előtti hangulat; a deportálásról való értesítés módja; a deportáltak jegyzékének összeállítása; a deportálás indokai; hányan és kik voltak deportálva; az úti cél; a poggyász; a deportálás elkerülésének megkísérlése (ez a legértékesebb); az indulás pillanata; az otthonmaradtak helyzete; a deportáltak hazatérése (rendkívül változatos helyzetek); a deportálás hatásai és a deportálás története az átélők elbeszélése alapján. A interjúalanyok a deportálási szituációk drámaiságát emelik ki: „Nőket

többet elvittek [...] A fiatalokat mind elvitték. S amikor elmentek, fiatalok voltak [...] s amikor visszajöttek, felnőtt emberek, a szó szoros értelmében, idősek, már fehér ráncokkal” (Vasile Herlea, Aurel Vlaicu, 126. p.). „Sajnálunk őket, mert a szászok... szorgalmasak voltak, csendes emberek... na. Egyesek sajnálták, mások szidták is őket, de legtöbbszörünknek nem volt mindegy, amikor láttuk őket kivezetve a faluból. Nagy lányok és legények, és...” (Maria Maniu, Szászorbó, Fehér megye, 130. p.). A szerző a deportálások elkerülésének módjait is bemutatja, egyes esetekben a románok támogatását feltételezve. „Amikor annak a gyermeknek az anyja, akivel felnőttem, felkerült az oroszországi deportálásra szántak listájára, mi elrejtettük a csűrben, és betakartuk szénával, így menekült meg. Ezek a testvéri szeretet tanújelei nem voltak egyedülállóak” (Virgil Costea, Petrești, 130. p.). A hazatért deportáltakról az interjúalanyok azt mondják, hogy „Szép lányok és asszonyok voltak, amikor elmentek innen... s amikor visszajöttek, szegények, jaj nekik!” (Ana Vecerzan, Șelimbăr, 144. p.).

A kommunista Romániában

Több mint 50 oldalon át a szerző a német kisebbség a kommunista Romániában történő felszámolását mutatja be. Jogszabályi, időbeli és számbeli változások bemutatásával körvonalazza a történelmi keretet, hogy felvegye az interjúalanyok elbeszéléseit, amelyek a megélt élethelyzetek szempontjából felbecsülhetetlenek és nincsenek elvonatkoztatva, főként az üldözöttek szempontjából. Így az olvasó az interjúalanyokkal együtt szenved az 1945-ös agrárreformmal járó kisajátítások, a németek földjei és házai elkobzásának igazságtalansága miatt. A szerző teljeskörűen és ugyanakkor rendszerezetten mutatja be az interjúalanyok változatos tapasztalatait, altémákra osztva, ami nagyon hasznos az egyes vetületek kiemelése és az anyagok rendszerezése szempontjából. Az interjúrészletek rendkívül szuggesztívek: „Betelepettek a románok erővel, és elvették marháikat, lovaikat, mindent, amijük volt. Semmit se hagytak nekik. Porba tiporták őket a románok! És porrá váltak házaik is!” (Maria Budo, Aurel Vlaicu, 160. p.). Vagy: „Elmentek az emberek... Odamentek a házukba és azt mondták: *Na, ez és ez, ennek és ennek a háza a tiéd!* Odamentek az istállóhoz, kihozták ökreiket, tehenét, lovát, a szekérhez fogták a szerszámokat, odatettek mindent, szóval minden mezőgazdaságit... s a szász állt és nézte... és hullott a könnye...” (Vasile Ghișoiu, Kelnek, Fehér megye, 162. p.). „Egyeseket elköltöztettek [...] s házukba románokat és cigányokat hoztak [...] s ők pedig ezek házába mentek. Aztán ilyen semmirekellők vették el, románok, cigányok, és tönkretették házukat. A cigányok nekiláttak és felgyűjtötták a csűröket [...] Végül is mindenféle emberek” (Susana Copșan, Slimnic, Szeben megye, 166. p.).

Másik téma a németek kollektivizálással szembeni attitűdje, miután tulajdonaikat kisajátították, és gyakran semmirekellők tulajdonába kerültek a földjeik. Az interjúalanyok kihangsúlyozzák a németek alkalmazkodási képességét az új realitásokhoz, hiszen az új körülmények között is szorgalomról, komolyságról, szerénységről, hozzáértésről, ügyességről tettek tanúbizonyságot, de oportunitizmusról is; bár a rendszer bevezetésekor drasztikus üldöztetésnek voltak kitéve, sikerült talpra állniuk, és ismét a románok fölé kerekedniük. Csakhogy az elnyomó politika, amelynek kitétték őket, illetve a romániai totalitarizmus miatt a német etnikumúak elszakadtak gyökereiktől, közösségeik feloszlottak, már nem érezték magukat Romániához tartozóknak, hiszen ezt az országot már nem tudták hazájuknak tekinteni, így megindult kivándorlásuk az NSZK-ba. Itt a szerző a szakirodalomból hoz rendkívül érdekes információkat az NSZK által a romániai emigránsokért fizetett összegekről és a kivándorlók számáról. Az interjúalanyok elmesélik a kivándorlások történetét és tapasztalataikat, feltárva a problémákat, amelyekbe a kivándorolni szándékozók ütköztek, az általuk elszenvedett visszaéléseket és megtorlásokat, valamint a hatóságok alakoskodását az ügyre vonatkozóan. A szerző itt is *bőkezű* azon helyzetek bemutatásában, amelyek tartalmukért és anekdotikus jellegükért egyaránt értékesek, hiszen tudvalevő, hogy könnyebben emlékezetben marad minden, ami különleges, egyedülálló vagy rendkívül drámai. Az interjúalanyok a Németországba kivándorolt németek integrációs kérdéseit is ismerik, beletljesüléseikkel és nosztalgiáikkal együtt.

Az 1989 utáni időszak

A negyedik alfejezet hatásos címeket tartalmaz: *Az exodus, Az emigráció hatása a közösségekre, Integráció az új hazában, Az itthonmaradtak megítélése, Kapcsolattartás az országban maradókkal* – minden a román interjúalanyok szemszögéből, a tőlük származó információkat olyan szakirodalmi információkkal kiegészítve, amelyek az interjúalanyok ismereti körén túl mutatnak. De az interjúalanyoké a szó, és tőlük értesülünk a masszív, sőt lelkes kivándorlásokról azonnal 1989 után, a kivándorlás okairól és a kivándoroltak vagyónának sorsáról, az interjúkban nagyon sok helyzetet mutatva be. Sok az utalás a migráció hatására, a szászok, svábok vagy landlerek helyére beözönlő idegenekre, a helyieknek az új állapotra vonatkozó véleményével. Megtudjuk, hogy mit éreznek a románok német honfitársaik emigrálása és gyakori romániai látogatásuk kapcsán. Az észleltek vagy a németektől megtudottak alapján az interjúkból a kivándoroltak németországi életének részleteiről is értesülünk. Néhány interjúrészlet eléggé megható: „Egy elkeseredettebb szász [...], s azt mondja: Te... amikor elfog a honvágy... fáj a szívem. Aztán elmegyek az orvosnőhöz, de ő azt mondja: »Na, tudja maga, miért van rosz-

szul? A maga Romániájáért.« S aztán hazajövök és megnyugszom” (Ileana Vintilă, 233. p.). Az országban maradás okainak sokféleségéről is tudomást szerzünk, bár ezek az esetek szinte egyedülállóak voltak vagy kis csoportokra jellemzőek.

A szerző nagy pontossággal kezeli az interjúkból származó rengeteg információt, logikus és elmélyült elemzési forgatókönyvet készít, amelyben az érzelmi feszültség a szereplők és az interjúalanyok keserű tapasztalatai nyomán fokozódik. Az interjúrészletek a szerző beavatkozásával kérdéskörökre irányítottak: egyesek kritikai elemzést, mások az újszerűséget, az eltéréseket vagy a közös vonásokat hozzák előtérbe. Budeancă tartózkodik ítéletet hozni: minden dokumentumokra, interjúkra vagy írott dokumentumokra alapul (és minden esetben a nézőpontok sokszínűségét adja vissza).

A környezet – imagológia

A negyedik fejezet a német etnikumúak szellemiségébe és mindennapjaiba való behatolás, már amelyeket felfedni vagy megérteni hagyták. A többi fejezethez viszonyítva itt a szerző beavatkozása jóval széleskörűbb, sok a leírás, magyarázat és csoportosítás egyéb információforrások mellett.

Az első alfejezet – *Hogyan látják a románok a német etnikumúak ünnepeit* – a legfontosabb ünnepekkel kezdődik, s ezek a vallási ünnepek. Tíz oldalon át a karácsonyi és húsvéti szokásokról, illetve több nagyobb szent megünnepléséről – amelyeket lutheránusként is megtartanak – írt, de más ünnepeikről is, mint például a farsang vagy a búcsú. Bár csak kívülről szemlélték ezeket, az interjúalanyok koherensen leírják e szokásokat, kiemelve a hasonlóságokat és főként az eltéréseket attól, ahogy a románok ünnepeket.

A népi jellegű ünnepekre vonatkozó részből a táncok (vagy körtáncok) és bálók szervezéséről és bájáról – a németek táncszabályait és kedvtelését is ideértve – értesülünk; kevés román vett részt ezeken, mert megvoltak a saját táncaik és báljaik. Az interjúalanyok sok más szokásról és ünnepről beszámolnak, amelyeket a szerző a megfelelő kommentárokkal illeszt be a nagy kronológiai szakaszokba, a tanúvallomások révén körvonalazva változásukat a háborúközitől a posztkommunista időszakig. Az interjúalanyoktól hallunk a konfirmációról, a német fiatalok életében nagyon fontos szokásról a gyermekkor végén, a serdülőkor kezdetén, amely a románoknál nem szokás. „14 éves kortól kezdődött a konfirmálás. Virágvasárnap tartották a konfirmálást, és mindannyian szép viseletükbe felöltözve mentek a konfirmálásra. Akkor kezdték a fejükre tenni a pártát. Fedetlen fővel jártak, aztán amikor a templomba mentek, feltették azt... Ez a viseletük” (Marioara Morar, Şelimbăr, 266. p.). „Úrvacsorát vettek 15 éves korukban. Attól a pillanattól legényeknek és lányoknak nevezték őket. S aztán felöltöztették szépen szász

viseletbe... S aztán elmentek a templomba és úrvacsorát vettek. Mulattak, de nem nyilvánosan” (Ileana Vintilă, Slimnic, 266. p.). Néhány dolgot megtudunk a nélkülözhetetlen rezesbandáról – amelynek nagy szerepe volt a németek életében és egyre nagyobb a románok életében is –, de az eltűnéséről is szinte valamennyi településről. A németek világa a tánc világa – az interjúalanyok arról beszéltek, hogy a németek tudtak és szerettek táncolni, illetve a két nép táncai közötti eltérésekről. „Ők nem táncolták a mi táncainkat: »Învărtita« [Forgató], »Hațegana« [Hátszegi], »Ceardașu« [Csárdás] vagy »Bătutele« [Dobbantós]. Táncuk olyan volt, ahogyan ma az urak táncolnak városon” (Susana Copșan, Slimnic, 270. p.).

A viseletről szóló alfejezet rendkívül gazdag képi kihívásokban és festőiségében. Az interjúalanyok a németek fizionómiájáról beszélnek. „A szász nők arca vörösebb és egy kicsit teltebb volt, míg a román nőké [...] más vonásaik vannak, mint a szászoknak” (Nicolae Gritu, Porumbacu de Sus, 272. p.). Az ünnepi viselet kapcsán az interjúalanyok a német nők népviseletének festőiségét írják le, és pontosítják az életkortól és az eseménytől függő eltéréseket. Ugyanakkor elmondják, hogy ezek a viseletek nagyon ritkák, és hogy milyen erőfeszítésbe került megőrizni őket a kommunista időszakban a ki-vándorlás feltételei mellett.

A családról szóló alfejezettel még jobban behatolunk a német közösség titkaiba. Az interjúalanyok a fiatal németek érzelmi életéről beszélnek, amely szigorú szabályoknak és régi felfogásoknak volt alávetve az etnikum, a vallás, a szellemiség és a vagyon megmaradásáért, s ezek a szabályok a 20. század közepéig, de talán tovább is fennmaradtak. Megismerkedünk a házasságkötés stratégiáival – a tényezők magyarázatával együtt –, és az e téren a mában bekövetkezett változásokkal. A dolgok természetes alakulásának megfelelően a szerző a továbbiakban bemutatja a lakodalmat, rendkívül érdekes és változatos módon, gyermeki szemmel, majd a meghívottak, sőt rokonok szemszögéből. Az interjúalanyok bemutatják a rítusokat, a menyasszony öltözetét, az ételfogásokat – amelyek másak, mint a románoknál –, az ajándékokat, a mulatság hosszúságát, időtartamát. És ismét kihangsúlyozódnak az eltérések, a németek szerény, de közös és lelkes szórakozási módja. „Ők mások, mint mi. A románoknál az asztal mindenfélével megrakott [...] a szászoknál kicsit szűkösebb. Főleg a petrești-i szászoknál... Azok nem ültek le, mint a románok, enni és egészségükre koccintani! Azok egyfolytában táncoltak!” (Avram Opincar, Szászsebes, 298. p.). Házasságkötés után a szászoknál rendszerint szétváltak a családok, valamilyen kapitalista, individualista szellem hatására, amely természetesen hozzájárult a közösség prosperitásához. Igaz, kivételek is voltak, és az 1940 utáni fájdalmas események hozzájárultak e magatartás újraértékeléséhez. És mivel a házasságkötést keresztelő követi, behatolunk a gyermekkor világába: hogyan jelenik meg a születés a németek világában, hogyan voltak nevelve és tanítatva a gyerekek (mindig

a románok szokásaival párhuzamban), milyen volt a szülők és felnőtt gyermekeik közötti kapcsolat – a románoktól eltérő mentalitással és viselkedéssel. És ismét az interjúalanyoké a szó, akinek a rendkívül változatos vallomásait Budeancă kérdéskörök szerint rendszerezve kezeli.

Ebből az életképből nem hiányozhat a temetés és a gyász bemutatása, amelyek részben eltérnek a román szokásoktól nemcsak a vallási különbségből eredően, hanem a közösség tagjainak szolidaritása szempontjából is. A szerző itt is felfigyel a német-román kölcsönhatásra, bár ez elenyésző és csak az utóbbi években tapasztalható.

A negyedik alfejezet a háztartást mutatja be, a tulajdonosi öntudatra és a tulajdonosi státusz alakulására vonatkozó véleményekkel kezdve. A tisztaság iránti igénnyel folytatja: a gazdaság és a ház megjelenése bármely család névjegykártyája, s bár az interjúalanyok véleménye megoszlik, gyakran példamutatónak vélik a szászokat. Következik a lakás leírása: megjelenés és elhelyezkedés a gazdaságon belül (rendkívül pragmatikus), építési technikák, bútortartás és egyéb berendezés.

A közösségek és az egyének jellemzőiről szóló alfejezetben az interjúalanyok hosszasan beszélnek az egyház és a pap szerepéről: az egyháznak társadalmi funkciója, a papnak szimbólumszerepe van, de arról is szó esik, hogy az egyházi élet összeomlott a németországi exodus után. Aztán a német etnikumúak által lakott térségre sajátos szolidaritási formáról olvasunk: jószomszédság, ennek időbeni alakulása és a románoknál való fennmaradása. A közösség tagjainak megsegítése iránti nyitottság kapcsán a vélemények eltérők és érdekesek, s azokat a szerző a hasonlóságoktól függően csoportosítja; az interjúalanyok úgy vélik, hogy különbözik segítőkészségük a románok és más németek iránt.

A hatodik alfejezet a kommunikációról szól, utalva a német nyelvű oktatás fejlődésére – a románokkal való kommunikáció függvényeként –, érdekes információkkal a romániai németek dialektusairól, illetve más nyelvet beszélő honfitársaikkal való interakcióban.

Egy rendkívül érdekes alfejezet, amelynek terjedelme körülbelül 20 oldal, a tipológiákra és a sztereotípiákra vonatkozik. Az interjúalanyok kifejtik véleményüket az intelligenciáról, őszinteségről, korrektségről, mértékletességről, barátságról, megbocsátásról, illetve gyűlölködésről, ambícióról, a nagylelkűségről vagy fősvénységről, vendégszeretetről és szerénységről, folyton összehasonlítva a románokról kialakított felfogással. Az egyes jellemvonásokkal kapcsolatos válaszokat elemezve Budeancă aláhúzza a hangsúlyokat egyik vagy másik pontnál, példákat kínálva minden jellemzőhöz, az időbeni változással és különböző tényezőkkel korrelálva.

Az utolsó alfejezet a mindennapi élet aspektusait mutatja be. Itt látjuk a németet dolgozni, a megkérdezettek pedig a munka, a háztartási tevékenységek iránti magatartásról, a munka általi jellemalakulásról és a munkára való

felkészítésről beszélnek. A következő bekezdések az ételek és italok iránti viszonyulásokról szólnak – itt is az életstílusuk és civilizációs szintjük tükröződik. Több kontextusban kiemelt a pontosság, amely külön téma, és következik is a konklúzió: „Mit tanultak a románok a németektől”. Bár a dolgozatban többszörösen kiemelt, de a szerző célzatosan szintetizálja a civilizációs hatás kérdését – s az interjúalanyok többé-kevésbé pontosan emelik ki ezt –, a konkrét tapasztalatokból származó vagy általános megfigyelés alapján. „Látszik, hogy melyik faluban nincsenek szászok, tudja meg. Civilizált nép volt, és szavatartó” (Elena Ispas, Călnic, 395. p.); vagy: „Nálunk a faluban is sokszor mondják: *Te, úgy jó, hogy németesen segítsd ki magad*. Azaz légy korrekt és attól kérj segítséget, akitől tudod, hogy kérhetsz” (Nicu Cărăguț, Aurel Vlaicu, 396. p.). Ezáltal a szerző fordított akkulturációról beszélhet, amelyet a kisebbségek határoznak meg a többség irányába, anélkül, hogy elhallgatná az ellentétes irányú befolyást. Az interjúalanyok vallomásaiból kiindulva, miszerint „mi Erdélyben is, a régi Regátban [Királyságban] is elnyomottak voltunk, tehát ők sok kultúrával jöttek ide” (Nicolae Moloțiu, Szászváros, 395. p.), valójában természetes akkulturációról beszélhetünk: a kevésbé fejlett átveszi a mintát az előrehaladottabbtól.

Ez az izgalmas olvasmány egy hozzávetőlegesen tízoldali konklúzióval zárul, összefoglalva a témák lényeges kérdésfelvetését. A könyvnek két melléklete van: a németek aránya a tanulmányozott helységek lakosságához viszonyítva és az interjúalanyok áttekintő táblázata. Ezt a válogatott bibliográfia és az interjúalanyok jegyzéke követi – adatokkal és az interjúk feldolgozására vonatkozó információkkal.

Úgy vélem, hogy az itt tárgyalt munkának többletértéke is van. Rendkívül jelentős információkat hordozó könyv. Az olvasó előtt lepergeti a romániai német etnikumúak történelmét az elmúlt évszázadban, a különféle köztéri megnyilvánulásoktól azon falak és magas kapuk mögötti élettérig, ahová az interjúalanyok mégis bepillantást engedtek. A könyv a német etnikumúak életének valamennyi vetületére kitér, a más nemzetiségűekkel interakcióban történetekre és azokra is, amelyek befolyásolták az egész települést, vagy amelyek saját zárt terükhöz tartoztak. Mi több, a kiegészítő bibliográfia is rendkívül értékes.

A könyv a romániai német etnikumúak történelmét dolgozza fel akkor is, ha nem ez a célja. De egy másfajta történelemkönyv, egy olyan, amelynek alapvető forrása 122 interjú. A német etnikumúak közösségeinek kutatására irányuló stratégia – talán a legjobb, amely a kétezres években készíthető –, amely feltárja a németek életmódját. Csakhogy itt, a német etnikumúak tényleges történelméhez képest a szándék nem a téma kimerítése, mert a szerző az általános keret körvonalazását követően a tanúvallomások által felkínáltakra szorítkozik. Úgy vélem, hogy a könyv sajátossága a fokozott objektivitás, s ez két okból jelentkezik: elsőként azért, mert az interjúalanyok nem beszélnek

saját magukról, másodszor pedig azért, mert egy olyan világról beszélnek, amelyben éltek, de amely már nem létezik, s így semmilyen befolyást nem gyakorol rájuk.

Ez az izgalmas könyv, Budeancă kérdésfelvetése és az interjúalanyok minősége felkelti az érdeklődést minden interjúrészlet és kommentár elolvasása iránt, a kiegyensúlyozott és rövid konklúziók pedig rendszerezik az illusztrált diverzitást. A kötet izgalmassá válik azáltal is, hogy az interjúalanyok szinte állandó jelleggel párhuzamot vonnak a németek, illetve a románok közösségében történetek között.

Egyben oktatókönyv is, a romániai német etnikumúak példaképek voltak honfitársaik számára, de az interjúalanyoknak köszönhetően sok szempontból az olvasók számára is mintaképpé válnak. Mi több, az elvándorlásuk lecke a román nép – és a román állam – számára, hogy nagyobb tiszteletet tanúsítson az emberek iránt, etnikumuktól vagy más kritériumoktól függetlenül is.

Nem utolsósorban az élettörténet-írás egyik modell-könyve. Bár számos interjút dolgoz fel, és az egyes témákra vonatkozó információk rendkívül változatosak, a könyv könnyen követhető, az interjúk, a kommentárok és más forrásokból származó információk természetesen illeszkednek egymáshoz. A szerző az interjúkat kategóriákba sorolja, kritikusan elemzi, kiegészíti, felméri történelmi értéküket forrásoként és emlékezet-eseményként. Minden információ esetén létezik utalás a forrásra, legyen az írott vagy szóbeli, meg van jelölve az országban és külföldön élő összes interjúalany, az interjúk kezelése rendkívül kidolgozott és pontos. A nyelvezet az interjúalanyoké, ezzel fokozva a megélt történelem érzetét. A szerző az emlékeztörténet romániai legjelentősebb intézményében – a kolozsvári Emlékeztörténet Intézet (Institutul de Istorie Orală) – tanult és dolgozik, és doktori disszertációját ezen intézmény igazgatójának, Doru Radosav professzornak a szakmai irányításával írta. E könyv a források ésszerű, szakavatott felhasználásának és közlésének, a konklúziók távolságtartó megfogalmazásának, de témájának köszönhetően is – a romániai németek világa, egy letűnő világ, amely sokat jelentett a román térség fejlődése szempontjából –, a kolozsvári Emlékeztörténet Intézet égisze alatt megjelent egyik legjelentősebb kötetet.

(Fordította: Bara Hajnal)